

Melita, treballadora de la llar. Fotografia de Rubén García.

Essencials i sense drets

o com implementar el Conveni 189 de l'OIT per a les treballadores de la llar

Annex territorial. Catalunya

El 4,5% de les dones treballadores a Catalunya són treballadores de la llar i les cures empleades per una llar familiar. **Més de 80.000 dones formen part d'un col·lectiu amb drets vulnerats i condicions de vida i treball precàries.**

A nivell estatal, tot i ser una peça fonamental del nostre model social per la cura, una de cada 3 treballadores de la llar viu sota el llindar de la pobresa. Són precisament aquestes dones amb drets vulnerats qui compensen els dèficits d'un sistema feble d'atenció a la dependència, i fan una contribució cabdal per incrementar el benestar de la societat.

El deute adquirit és immens, i coincidint amb el reforç del Sistema de dependència, ha arribat l'hora de pagar-lo.

1. LES TREBALLADORES DE LA LLAR I LES CURES A ESPANYA

El més de mig milió de treballadores de la llar que hi ha a Espanya no tenen reconeguts els mateixos drets que la resta de les persones assalariades.¹No disposen de prevenció de riscos laborals, de la prestació per atur o de protecció per acomiadament. A aquesta manca de reconeixement formal de determinats drets cal afegir que les treballadores de la llar són molt més vulnerables a no veure complerts aquells drets dels quals, en teoria, sí que disposen.

Es tracta majoritàriament de dones, una mica més de la meitat migrants,² i d'elles, 1 de cada 4 viu en situació irregular.³Exerceixen la seva feina en solitud, a l'espai privat de les llars dels altres, i pateixen una alta dependència econòmica. Abans de la COVID, el 32,5% vivia sota el llindar de la pobresa, i 1 de cada 6 en situació de pobresa severa.⁴ Sense que hi hagi un repartiment equitatiu de les tasques de la llar i de les responsabilitats de la cura entre homes, dones, empreses i l'Estat, han estat elles les que han fet possible la massiva incorporació de la dona al mercat laboral. Gràcies a elles, l'Estat es pot permetre no invertir en polítiques públiques de cures al mateix nivell que altres països del nostre entorn.

Famílies i administracions hem externalitzat a baix cost els treballs més essencials de la nostra societat i economia, els que fan possible que la vida continuï. El nostre model d'organització de les cures passa per elles: de totes les treballadores de la llar de la UE, el 28% treballen a Espanya. Tot i que el sou mitjà de les treballadores de la llar és l'equivalent a menys de la meitat del sou mitjà del conjunt de les persones assalariades,⁵el valor real del seu treball és incalculable. La COVID-19 ha estat una gran crida d'atenció: sense cures no hi ha res. Si les treballadores de la llar fessin vaga, el país es paralizaria, i el món deixaria de girar.

El deute contret és immens i és hora de pagar-lo.

Ratificar el Conveni 189 de l'OIT de treball decent per a treballadores de la llar és la primera passa per poder començar a tornar el deute contret mentre avancem cap a una altra manera d'organitzar les cures en la nostra societat. En l'informe '*Esenciales y sin derechos*' aportem una proposta de com transposar el Conveni 189 a les nostres polítiques públiques amb modificacions en diferents marcs legals i a diversos nivells administratius. La situació laboral i de vida de les treballadores de la llar no pot millorar significativament sense canvis en el que són dos vasos comunicants de l'ocupació de llar: el sistema d'atenció a la dependència i la Llei d'Estrangeria.

Fa gairebé una dècada que es va plantejar equiparar els drets i obligacions de les treballadores de la llar a la resta d'assalariades, així com buscar vies perquè accedeixin a la prestació per desocupació, però, cada vegada que s'acosta la data d'integració plena en la Seguretat Social, s'acaba posposant. D'aquesta forma, es manté a un grup d'ampli de població en situació de precarietat i pobresa per facilitar que el seu treball sigui assequible per la resta.

El 1931 es va introduir a Espanya la primera assegurança pública per desocupació. Que precisament entre les últimes a ser protegides estiguin les treballadores de la llar i les cures -dones, pobres i migrants-, diu moltes coses -i no precisament positives- de la nostra societat.

Com repartim les cures en la nostra societat genera precarietat i pobresa

Espanya té un model de repartiment de les cures que no es repeteix en molts altres països europeus i que descansa en un sector precari, empobrit i sobredimensionat. De totes les treballadores de la llar i cures emprades directament per les famílies dels 20 països de la UE que reporten sobre aquest tema a Eurostat, el 28% treballa a Espanya. Juntament amb Itàlia, tenim a 6 de cada 10 treballadores de tota la UE.⁶

A menys inversió pública en serveis i polítiques de cura, més treballadores de la llar. Mentre que l'ocupació de la llar suposa un 0,9% de la població activa de la UE, a Espanya aquesta xifra puja al 3,25%⁷, i un 5% si parlem de dones treballadores.⁸

Espanya inverteix relativament menys en cures de llarga durada i atenció a la dependència, i això es nota en l'estructura ocupacional de les dones. Hi ha una correlació entre les treballadores de serveis socials i les de la llar; a més de les primeres, per una major inversió pública en cures i atenció a la dependència, menys de les segones. Mentre que a Finlàndia el 9% de les seves treballadores es dedica als serveis socials i a l'assistència residencial, tan sols el 0,32% de la seva força laboral està emprada en el treball de la llar. A Bèlgica aquestes xifres són del 7,8% i 0,08% respectivament, i als Països Baixos del 8% i el 0,13%.⁹

Unes 40.000 dones treballen a Espanya com a internes,¹⁰ de les quals 9 de cada 10 són estrangeres i 1 de cada 4 té cura d'una persona adulta dependent. Es tracta d'un treball especialment vulnerable als abusos, en què la presència en el domicili dels ocupadors es converteix en disponibilitat plena. Totes les dones que treballaven com internes i van ser entrevistades per a aquesta investigació reportaven preocupació per la seva salut mental i emocional a causa de l'estrès, l'esgotament i l'aïllament.

Jornades molt curtes o extremadament llargues. La parcialitat no desitjada arriba al 65% de les treballadores que treballen per hores i, a més, la baixa intensitat laboral està molt present. 1 de cada 4 treballa menys de 10 hores a la setmana. Però, en l'altre extrem, la modalitat d'interna presenta jornades interminables. Més d'1 de cada 10 treballa més de 61 hores setmanals i el 7,4% més de 71 hores.¹¹ La presència de les dones en els domicilis dels ocupadors i el seu escàs poder de negociació els porta a estar disponibles per requeriments continus; les seves vides queden supeditades a les dels seus ocupadors.

Un sector amb una gran informalitat. 1 de cada 4 treballadores exerceix tot el seu treball en l'economia submergida. D'elles, la meitat es troben en situació administrativa irregular. No obstant això, la informalitat en el sector és més àmplia, ja que no totes les persones ocupadores de dones que treballen per hores paguen les seves cotitzacions. Un 36% de la feina de la llar és informal¹².

La seva capacitat de negociació és extremadament limitada, una situació que incrementa l'exposició de les dones treballadores a abusos o violacions de drets laborals. A més de l'alta informalitat amb jornades parcials -la majoria involuntàries- les seves condicions laborals són precàries, ja que no tenen prevenció de riscos laborals, prestació per atur o protecció per acomiadament. L'acció sindical no existeix. Sense prestació per desocupació, protecció contra l'acomiadament ni, en molts casos, possibilitat d'accés a prestacions d'assistència social, la seva capacitat per dir no o reclamar millores laborals és quasi nul·la.

2. A CATALUNYA, LA MATEIXA VIOLACIÓ DE DRETS

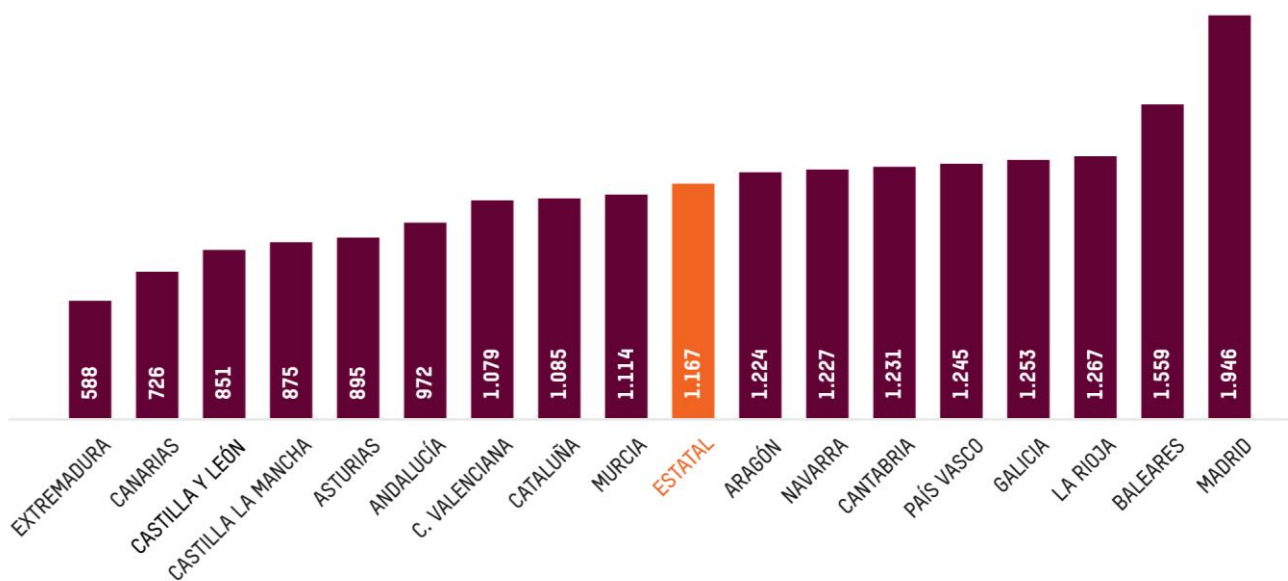
La situació a Catalunya de les dones treballadores de la llar i les cures no és gaire diferent de la situació descrita per la resta de l'Estat espanyol. Més de 90.000 persones es dediquen a Catalunya al treball de la llar i les cures, xifra que representa el 14,4% sobre el total estatal; en altres paraules, 1 de cada 7 persones que es dedica a l'Estat espanyol al treball de la llar i les cures treballa a Catalunya, i ho fa pràcticament en les mateixes condicions de precarietat i vulneració de drets.¹³

UN SECTOR FORTAMENT FEMINITZAT, MÉS ENCARA QUE A LA RESTA DE L'ESTAT ESPANYOL.

De les quasi 90.000 persones que a Catalunya es dediquen a la llar i les cures, més de 83.000 són dones. A Catalunya, el sector presenta una taxa de feminització del 92,74%, una taxa que es situa per sobre de la mitjana a la resta d'Espanya (88%). Catalunya acull al 15,2% de les dones treballadores de la llar i les cures a Espanya¹⁴.

Resulta evident que la inserció laboral de la dona en l'última dècada més enllà de l'ocupació domèstica no ha resultat en una equiparació de gènere. A canvi, les cures se segueixen percebent com un àmbit inherent a la dona, a la qual se li pressuposen unes capacitats per a la cura i la neteja. Per tant, la creixent presència de dones en el mercat laboral ha suposat un canvi d'estructura dins de l'àmbit familiar en què la cura ha passat d'una dona a una altra, aquesta última aliena a l'àmbit familiar. A Catalunya hi ha 1.085 dones treballadores de la llar per 100.000 habitants. El 4,5% de les dones actives a Catalunya es dedica al treball de la llar i les cures¹⁵.

Gràfica 1. Pes de les treballadores de la llar per Comunitat Autònoma (percentatge de treballadores per cada 100.000 habitants), 4T 2019

Font: Elaboració pròpia en base a l'Enquesta de Població Activa

UN SECTOR ESSENCIAL, PERÒ INVISIBILITZAT

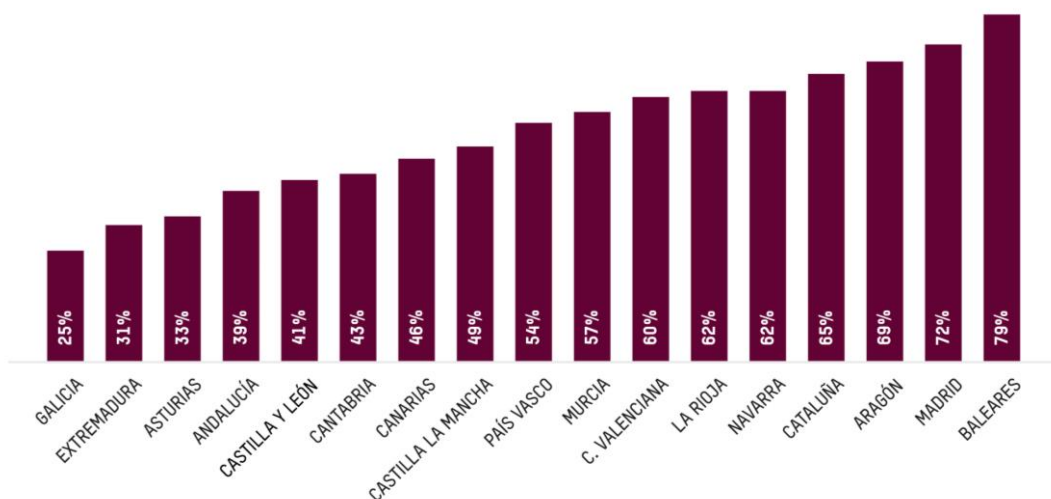
A Catalunya, segons l'Enquesta de Població Activa, de les 90.000 treballadores de la llar, només 60.000 persones estan donades d'alta a la Seguretat Social, cosa que deixa 30.000, un terç del total, sense contracte, treballant de forma irregular, invisibilitzades en l'economia submergida, tot i que la seva feina, com s'ha demostrat durant la pandèmia, és essencial pel benestar de la societat i la sostenibilitat de la vida.¹⁶

Les dones estrangeres són qui pateixen les pitjors conseqüències de la precarietat del sector. El 65% de les dones treballadores de la llar a Catalunya són d'origen estranger, un rati molt superior a la mitjana estatal, que és del 52%¹⁷. Catalunya és la quarta Comunitat Autònoma amb el percentatge més elevat de dones estrangeres en el sector de la llar i les cures, per darrera només de les Illes Balears, Madrid i l'Aragó. Les dones estrangeres pateixen, en efecte, una doble discriminació, primer com a dona respecte els homes, i, segon, com a persona estrangera respecte les persones de nacionalitat espanyola.

Els fluxos migratoris que arriben a Espanya són part de les anomenades "cadena global de la cura", les quals són fruit de les desigualtats distributives de la feina domèstica i reproductiva a escala internacional, no només des de la perspectiva de gènere, sinó també per raó d'origen. En altres paraules, les dones immigrants passen a formar part d'un sistema en què queden relegades a funcions de cuidadores i de neteja de la llar, substituint a les dones que tradicionalment van ocupar aquest lloc en el si de la llar. De fet, el paper de les dones immigrants en el treball domèstic són un dels elements que permeten constatar la millor situació econòmica de la classe mitjana catalana. No obstant això, aquesta millora es sosté a costa de la feina d'un sector especialment maltractat.

És fonamental visibilitzar l'encreuament entre la situació precària de l'ocupació de la llar i la legislació d'estrangeria. L'ocupació de la llar i la modalitat d'interna sol ser una de les opcions més recurrents entre dones sense permís de treball i residència que no tenen com pagar un lloguer o una residència estable. Les dificultats per a la regularització de la seva situació administrativa provoquen que aquestes dones es vegin abocades a entrar al mercat laboral submergit, en el qual no existeix el dret a formalitzar un contracte, a la negociació col·lectiva, o la prevenció de riscos laborals. En alguns casos, ni tan sols tenen l'oportunitat de descansar o poder desenvolupar la seva vida personal fora del seu estatus com a treballadora "full-time".

Gràfica 2. Treballadores de la llar amb nacionalitat diferent de l'espanyola per Comunitat Autònoma, mitja 4T 2019 (en percentatge sobre el total de treballadores)

Font: Elaboració pròpia. EPA.

UN SECTOR AMB NIVELLS MOLT ELEVATS DE PARCIALITAT.

La jornada laboral setmanal efectiva de les dones treballadores de la llar a Catalunya és de 23,56 hores, una quantitat que mostra l'elevada parcialitat, sovint no desitjada, que predomina en el sector. Com s'ha explicat en seccions precedents, el sector del treball de la llar i les cures mostra els dos extrems del problema; d'una banda, les dones treballadores no internes pateixen parcialitat no desitjada, i d'una altra banda, les dones treballadores en règim intern, sovint estrangeres, han de fer front a jornades de més de 60 hores setmanals¹⁸.

UNA INVERSIÓ INSUFICIENT PER SOSTENIR EL SISTEMA DE PROMOCIÓ DE L'AUTONOMIA I ATENCIÓ A LA DEPENDÈNCIA.

Catalunya mostra una despesa pública per persona potencialment dependent de 788,3 euros anuals, ocupant la sisena posició en el rànquing de Comunitats Autònomes. Tot i que la despesa per càpita a Catalunya és superior a la mitjana espanyola (664 euros per càpita), és més d'un 25% inferior a la despesa per càpita de Cantàbria i del País Basc¹⁹. Catalunya, com la resta de Comunitats Autònomes, necessita incrementar de forma significativa el seu pressupost per apropar-se als nivells d'inversió en altres països de la Unió Europea.

Per descomptat, aquesta situació s'ha vist agreujada per l'incompliment per part de l'Estat central d'aportar el 50% del cost associat al SAAD, la qual cosa ha generat una pressió addicional en els recursos públics de les Comunitats Autònomes. Com s'observa en la gràfica 4, el 2019 va ser l'any en què el percentatge aportat per l'Estat central va ser més baix des de la creació del sistema. L'augment de la cobertura del SAAD en els últims anys ha estat gràcies a l'esforç autonòmic.

Si es duen a terme els increments pressupostaris pactats per als propers anys entre el Govern central i les comunitats autònomes en el Pla de Xoc en Dependència, i les Comunitats Autònomes no decideixen retallar els seus pressupostos en dependència a costa de l'augment de despesa de l'Estat central, en 2023 tindríem una despesa anual d'uns 2.000 milions addicionals, el que portaria el conjunt del sistema, tenint en compte gestió i copagament i en línia amb el mandat per l'Associació de Directores i Gerents de Serveis Socials, a l'1,2% del PIB.²⁰ No obstant això, no només es tracta d'augmentar els diners disponibles, sinó d'invertir-los forma equilibrada per atendre les diferents debilitats de sistema que competeixen entre elles per recursos. Sens dubte, cal arribar a atendre més persones dependents i fer-ho amb millors prestacions, però això no s'ha de fer a costa de mantenir les males condicions laborals del sector, ni d'ignorar la funció prestada per les treballadores de la llar i cures emprades per llars particulars.

Gràfica 3. Despesa pública en dependència per CC.AA., 2019 (euros per persona potencialment dependent)

Font: Dictamen de l'Observatori de la Dependència, de l'Associació Estatal de Directors i Gerents en Serveis Socials.

Gràfica 4. Distribució de costos del SAAD (milions d'euros), 2009-2019

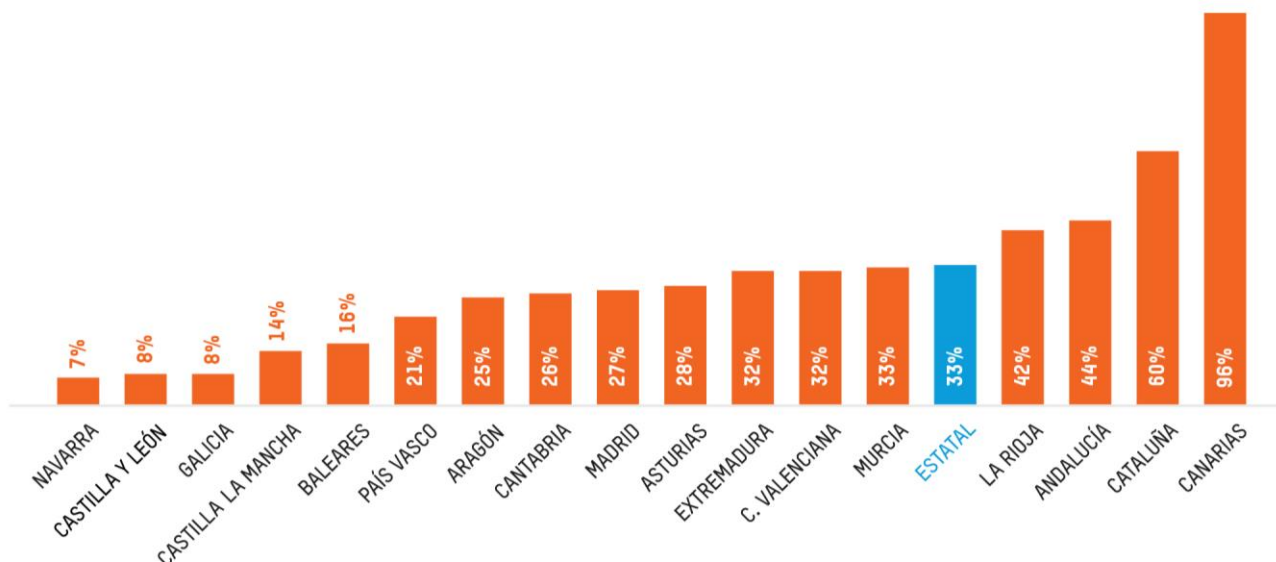
Font: XX Dictamen de l'Observatori de la Dependència, de l'Associació Estatal de Directors i Gerents en Serveis Socials.

CATALUNYA, ENTRE LES COMUNITATS CAPDAVANTERES EN LLISTES D'ESPERA.

Un total de 73.386 persones es troben a Catalunya en llista d'espera per saber si poden optar al sistema públic d'atenció a la dependència. Aquesta xifra representa el 31,6% de les persones totals en llista d'espera a Espanya. En altres paraules, d'acord amb les dades disponibles, 3,5 persones de cada 10 que estan en llista d'espera ho estan a Catalunya. La llista d'espera a Catalunya és quasi bé 3 vegades més gran que la llista d'espera a la Comunitat de Madrid²¹. El temps mig d'espera a Catalunya fins a la validació és de 576 dies, un 35% més de la mitjana estatal i el doble del temps d'espera registrat a la Comunitat de Madrid.²²

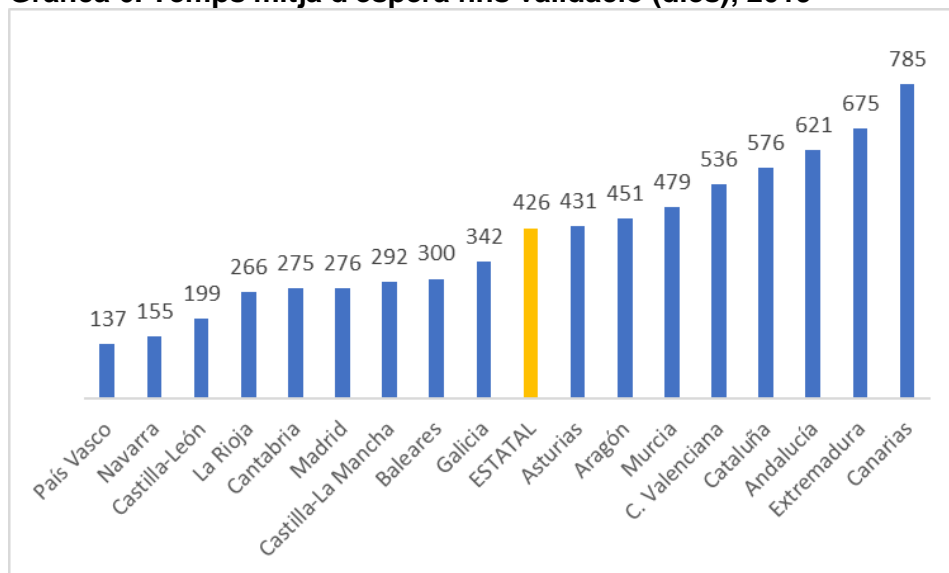
Dit això, és notori que a l'estat espanyol no existeix un sistema degudament harmonitzat i consistent de medició, per la qual cosa cal analitzar aquestes xifres amb precaució.

Gràfica 5. Percentatge que representa la suma de persones en llista d'espera i pendents de valoració respecte a persones que ja gaudeixen d'atenció, 2020

Font: elaboració pròpia en base a dades de l'SAAD.

Gràfica 6. Temps mitjà d'espera fins validació (dies), 2019

Font: XX Dictamen de l'Observatori de la Dependència, de l'Associació Estatal de Directors i Gerents en Serveis Socials.

PREDOMINI DEL PECEF PER SOBRE D'ALTRES MODALITATS DE PRESTACIÓ.

Tot i l'existència de diversos tipus de prestacions econòmiques i de serveis dins del sistema SAAD, la prestació per excel·lència a Catalunya, no només en nivell de desenvolupament, sinó també per índex de preferència, és la PECEF (prestacions econòmiques per la cura en l'entorn familiar). A 31 de

desembre de 2020, el 41,6% de les prestacions gestionades pel SAAD a Catalunya són PECEF. Es tracta d'una xifra que relega prestacions com la PEVAS (Prestació Econòmica d'Adquisició de Serveis) a un segon pla, i que suposa, degut al disseny actual del sistema, que aquestes prestacions puguin ser utilitzades per les famílies receptores per contractar treballadores de la llar i les cures de manera informal.²³

Gràfica 7. Importància de les PECEF en el SAAD per Comunitat Autònoma (en percentatge sobre el conjunt de prestacions i serveis SAAD), 2020

Font: Imsero. Estadística mensual de dades de l'SAAD.

Incentius de famílies i administracions per utilitzar el PECEF

Es donen alguns incentius de manera generalitzada que fan que tant famílies com administracions hagin tendit a optar pel PECEF enfront d'altres ajudes o serveis, i malgrat el fet que el PECEF estigués dissenyat, inicialment, com una opció de caràcter més excepcional.

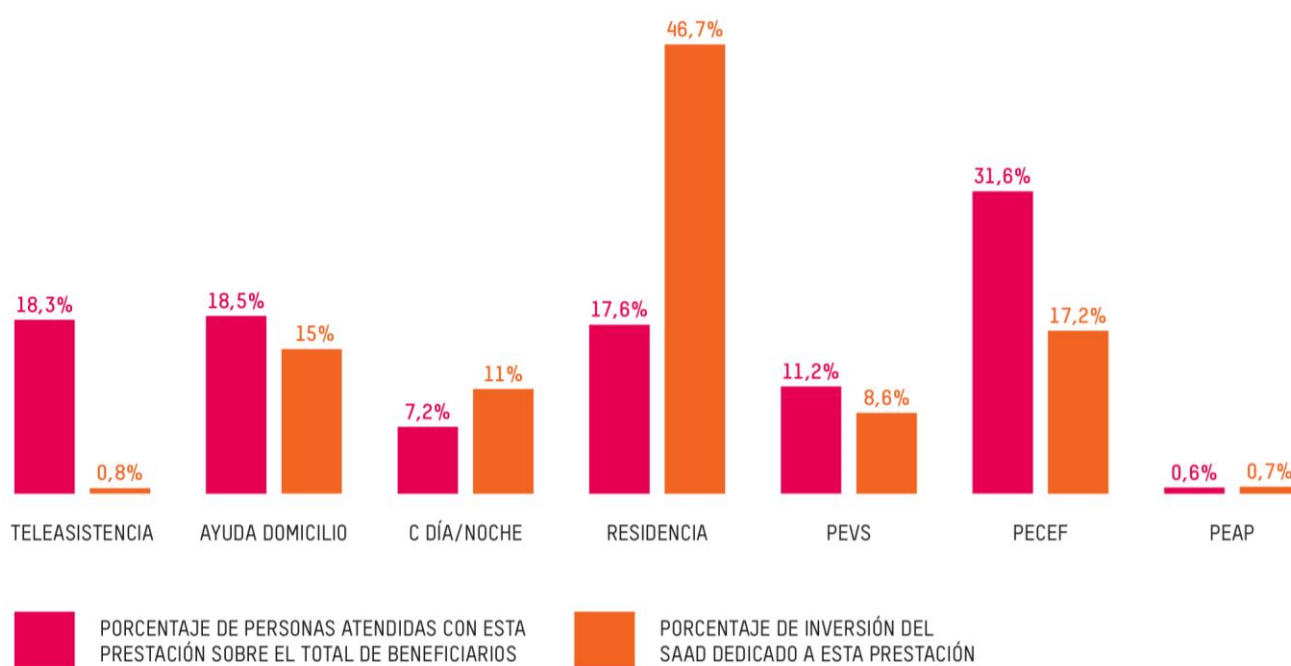
- **Els serveis d'atenció a domicili no estan adaptats a les necessitats de les llars amb persones dependents. Són molt poc flexibles i la intensitat de la cura molt baixa.** La mitjana d'hores d'ajuda a domicili per a persones amb dependència moderada (Grau I) és de 17h/mes, de 35h/mes per a persones amb dependència severa (Grau II) i de 54h/mes per a persones amb una gran dependència (Grau III). Això es tradueix en 2,5 hores diàries de dilluns a divendres per a una persona dependent de Grau III. Una persona de Grau III és, per exemple, qui no es pot moure sola i passa gairebé tot el temps al llit, no pot menjar sense ajuda per tenir Parkinson o té les facultats cognitives afectades pel Alzheimer; és a dir, persones que necessiten suport de forma permanent i per qui les 2,5 hores de suport al dia és tremendament insuficient.

A més, les hores proporcionades pel SAAD no es poden adaptar a les necessitats de la família, ja que són les que marquen els quadrants que organitzen el treball de les companyies a les quals se'ls ha subcontractat aquest servei públic. Davant d'això, és comprensible que una família prefereixi que li donin diners per donar suport a la contractació d'algú extern durant

més hores i de manera més adaptada a les seves necessitats.

- **Menys complicacions i més barat per a les administracions.** Pot resultar que, davant la falta de desenvolupament dels serveis per limitació pressupostària o per falta de voluntat política, els municipis optin pel més senzill: atorgar prestacions, directament pagades per les Comunitats Autònomes i sense necessitat de negociar dotacions o pressupostos amb instàncies administratives superiors. Igualment, si la Comunitat Autònoma no pot incrementar la inversió, prioritzar els PECEF també els permet arribar a més persones. Mentre que l'atenció a domicili pot costar-li a un ajuntament uns 20 euros l'hora, una hora de treballadora de la llar costa aproximadament la meitat. Com es veu en el gràfic inclòs a continuació, a nivell estatal, mentre que les PECEF suposen el 17,7% de la inversió de 2019, van arribar al 31,6% de les persones beneficiàries del SAAD.

Gràfica 8. Relació entre persones ateses i despesa per prestació, 2019

Font: XX Dictamen de l'Observatori de la Dependència, de l'Associació Estatal de Directors i Gerents en Serveis Socials.²⁴

El risc en relació a l'increment de la inversió prevista per a aquest any i els futurs és evident: la forma més ràpida d'expandir la cobertura i reduir les llistes d'espera no és desenvolupant més serveis públics, sinó a través de xecs a les famílies .

- **Sense copagament i més barat per a les famílies.** En funció del patrimoni i els ingressos familiars, es calculen els copagaments que han d'abonar les famílies per accedir als serveis d'atenció a la dependència que presten els ajuntaments. Són un efecte dissuasiu per a moltes famílies de rendes mitjanes i altes que, abans d'accedir al SAAD pagant,²⁵ troben serveis similars i més barats a treballadores de la llar. En teoria, el PECEF també inclou un copagament (una part del salari de la cuidadora familiar que hauria d'abonar la persona dependent) però ningú controla que així sigui. Al contractar una treballadora de la llar, les famílies no tenen per què desemborsar el copagament, però aquest sí que es quantifica dins de la despesa d'atenció a la dependència com si s'hagués executat.

Tot i que els copagaments s'hagin establert seguint un principi de progressivitat -paga més qui més té-, la mateixa Llei de la Dependència diu fonamentar-se en un principi d'universalitat.

Reduir progressivament els copagaments permetria avançar en aquesta universalitat, reduint l'ús de treballadores de la llar.²⁶ La progressivitat ha de reforçar-se en el costat de la recaptació fiscal, i no de la despesa.

A QUINES CONDICIONS S'ENFRONTEN LES DONES TREBALLADORES DE LA LLAR I LA CURA?

Dret	Grau de compliment	Explicació
Protecció social: 1.- Jubilació	Reconegut amb deficiències i dificultats d'exercici ple	A causa de la informalitat en el sector (36%), la gran majoria no tenen accés a una pensió contributiva. Pel càlcul de les quanties, no es fa servir el mecanisme de compensació de les llacunes de cotització que s'usa per a la resta d'assalariats. L'import mitjà de la pensió del Sistema Especial de Treballadores de la Llar (SEEH) de la Seguretat Social és de 511 euros, la meitat de l'import mitjà del conjunt de pensions. El complement a mínims arriba a suposar 1 de cada 3 euros de les pensions del SEEH.
Protecció social: 2.- Atur	No reconegut	Les treballadores de la llar no cotitzen per atur. Sense dret a la prestació per desocupació no es pot accedir tampoc al subsidi d'atur, la renda activa d'inserció o la prestació per desocupació per haver patit violència de gènere.
Protecció social: 3.- Baixes per malaltia, accident o maternitat i incapacitats	Reconegut sense possibilitat d'exercici ple	L'actual cobertura a la qual tenen dret inclou accidents laborals, baixes per maternitat i malalties professionals. No obstant això, l'absència de prevenció de riscos laborals, la informalitat, la precarietat i pobresa, fan que aquests drets no s'exerceixin. Les treballadores de la llar reporten 6 vegades menys accidents laborals que la mitjana de les persones treballadores i les que ho fan són, amb una desproporció enorme, espanyoles amb contractes a temps complet. No exerceixen aquests drets els qui ho necessita, sinó qui s'ho pot permetre.
Protecció social: 4.- FOGASA	No reconegut	No se'ls reconeix el dret ni es cotitza pel FOGASA, quedant desprotegides davant impagaments o insolvències.
Protecció contra l'acomiadament	Parcialment reconegut	No compta amb la mateixa protecció o compensació econòmica davant l'acomiadament que la resta de persones assalariades. La figura del desistiment permet l'acomiadament no causal i barat.
Prevenció de riscos laborals	No reconegut	La Llei de Prevenció de Riscos Laborals exclou les treballadores de la llar, i el Reial Decret que regula la relació laboral de caràcter especial del servei de la llar familiar no defineix adequadament la responsabilitat dels ocupadors. Aquestes treballadores no només no poden optar a indemnitzacions per danys i perjudicis en cas d'accident, sinó que tampoc es produeix cap recàrrec de les prestacions socials de l'ocupador en cas d'incompliment, ni la inspecció de treball pot exercir la seva tasca de comprovar que la prevenció de riscos està en marxa i és eficaç. Per tot això, tots els riscos laborals recauen en l'empleada.
Negociació col·lectiva	Reconegut sense possibilitat d'exercici real	L'article 28.1 de la Constitució reconeix el dret a la llibertat sindical com un dret de "tots a sindicat-se lliurement". No obstant això, es tracta d'un dret formal mediat per les condicions laborals i materials de les persones treballadores i, en el cas de les treballadores de la llar, intervingut fins a tal punt de fer-ho inviable, ja que aquestes dones no es poden permetre enfrontar un conflicte laboral. A més, no existeix una patronal amb la qual poder entaular diàleg social o negociar un conveni col·lectiu. La Llei de Llibertat Sindical és inaplicable en aquest sector.

Font: elaboració pròpia.

Una bona pràctica. El cas de Navarra

La Comunitat Foral de Navarra es troba entre els territoris en què l'ús de l'PECEF és més intens. Per sobre del 54% de les prestacions i serveis d'atenció a la dependència en aquesta CCAA són prestacions econòmiques per a la cura d'un familiar. Conscients que aquests ajuts amaguen treballs de cures no professionalitzats i, de vegades, sense suficient qualitat i en condicions laborals precàries, Navarra va presentar el 2018 els resultats d'una enquesta duta a terme entre més de 1.200 dependents per saber fins a quin punt es feia servir el PECEF per contractar treballadores de la llar i les cures. El resultat no només va permetre saber que el 43,8% de les persones usaven els diners per adquirir els serveis d'una treballadora no familiar, sinó que el 25% ho feien sense contracte, un percentatge que pujava al 38% en el cas de les persones amb dependència moderada. El 43,5% de les persones amb ajut concedit optaven per les cures d'una treballadora interna, 8 de cada 10 sous estaven per sota dels 1.000 euros mensuals i pràcticament la meitat per sota dels 800.

Com a alternativa a aquesta realitat, Navarra va aprovar al desembre de 2018 l'Ordre foral 476/2018, per la qual es regula una ajuda econòmica per a la contractació d'un servei professionalitzat d'atenció domiciliària, ja sigui prestada per una treballadora independent o per una empresa. Aquesta ordre fixa ajudes més altes que la PECEF i fixa a canvi una sèrie de requisits. En el cas d'emprar una professional independent, ha d'existir un contracte laboral, s'han d'abonar les quotes a la seguretat social i la treballadora ha de comptar amb la titulació que se'ls exigeix a les auxiliars d'ajuda a domicili.

Pel que fa a la qualificació, moltes treballadores de la llar i les cures no només no han rebut la formació que s'exigeix per a l'ajuda a domicili, sinó que els resulta molt complicat poder accedir a cap curs donats els seus horaris i condicions laborals. Per solucionar aquesta situació, Navarra va posar en marxa, al mateix temps que aquestes noves ajudes, un sistema de qualificació i acreditació professional. Aquelles dones que poguessin acreditar un mínim d'hores de formació o d'experiència podrien sol·licitar una habilitació provisional. Les que no estaven en aquest grup es comprometien, mitjançant una declaració responsable, a participar en activitats de formació abans d'un termini de temps determinat.

A falta d'una avaluació que permeti conèixer el veritable impacte d'aquestes mesures, el seu objectiu és triple : d'una banda, concedeix un ajut adaptat a les preferències dels usuaris que volen ser cuidats en els seus domicilis, de l'altra, millora la qualitat de l'atenció i, finalment, la de l'ocupació.

3. SOLUCIONS QUE NO PODEN ESPERAR MÉS

L'actual Govern espanyol ha manifestat la seva voluntat de ratificar el Conveni 189 de l'OIT d'ocupació decent per a les treballadores de la llar. No obstant això, l'adhesió d'Espanya a aquest instrument internacional no ha de portar per si mateix una millora real de la vida i condicions d'ocupació d'aquestes treballadores. Cal una transposició ambiciosa, que entengui la relació que el sector té amb polítiques com l'atenció a la dependència o la gestió de les migracions.

Què cal canviar?

- 1. El sistema de dependència (SAAD) s'ha de fer càrrec de les cures de llarga durada i integrar les treballadores de la llar que avui estan cuidant de dependents.** Tot i que és impossible saber amb certesa quantes treballadores de la llar estan cobrint les deficiències del sistema d'atenció a la dependència, segons l'EPA, unes 85.000 proporcionen cura per adults.²⁷ Si passessin a ser empleades d'atenció domiciliària, aquest grup professional augmentaria en un 47%.²⁸ El SAAD és un sistema *low-cost* que es recolza en una doble precarietat: les de les treballadores de serveis socials i les molt més precàries treballadores de la llar. Es tracta de dones que ja estan cobrint cures essencials i les necessitem per acabar amb les llistes d'espera. I per això, necessiten formació, adaptada a les seves necessitats i horaris, i oberta a les treballadores en situació irregular.

D'altra banda, a dia d'avui, hi ha famílies pagant a treballadores de la llar amb les prestacions monetàries del SAAD. Fins 650 milions d'euros podrien estar anant directament des de les arques públiques a treballadores sense qualificació o control i, en moltes ocasions, ocupades en l'economia submergida.²⁹ Cal reforçar els serveis públics perquè l'assistència a domicili arribi a totes les famílies i estigui adaptada a les seves necessitats i, a més, repensar l'ús de les prestacions monetàries perquè puguin ser utilitzades per a contractar directament cuidadores amb totes les garanties laborals.

- 2. Cal igualar els drets i obligacions de les persones treballadores de la llar i la cura en matèria de protecció social als de la resta de persones assalariades.** Tradicionalment el treball de la llar s'emmarcava dins de relacions de servitud: les dones eren possessions de la família i no treballadores, amb drets i obligacions. La construcció d'una relació laboral a l'ús ha fet passes significatives cap endavant, però encara les treballadores de la llar no tenen els mateixos drets i prestacions que la resta de persones assalariades; no cotitzen per ingressos reals, no tenen prestació per desocupació, no estan cobertes pel Fogasa, les seves pensions es calculen de forma diferent de la de la resta de treballadores, i no estan protegides de l'acomiadament. Tot i que s'han fixat diverses dates per a la seva integració plena en el Règim General de la Seguretat Social, cada vegada que s'acosta la data, es posposa. Se les exclou de drets perquè el seu treball sigui assequible per la resta de la població.

Per poder igualar cotitzacions i drets, proposem un sistema públic de traçabilitat dels pagaments tant de salaris com de cotitzacions, que permetés simplificar tràmits, comprovar la relació laboral i reduir el frau. Al mateix temps, cal reformar l'actual sistema de bonificacions a les cotitzacions de les treballadores de la llar i canviar-lo per deduccions fiscals que tinguin en compte la renda de les famílies ocupadores i les necessitats de cura de la llar. Calculem que una inversió d'uns 630 milions d'euros permetria reduir l'impacte d'augmentar les cotitzacions

en un possible increment de l'economia informal, i podria potencialment treure de l'economia submergida 2.600 milions d'euros en salaris i més de 830 milions en cotitzacions a la Seguretat Social.³⁰

- 3. Llei d'Estrangeria:** Pràcticament la meitat dels permisos de treball concedits a dones estrangeres el 2020 van ser per a treball de la llar; el següent sector per nombre de permisos, l'hostatgeria, només en representa el 6,7%.³¹ L'escassa regulació i control de la feina de la llar, juntament amb l'absència de vies legals de migració, porten al fet que sigui aquest el sector laboral amb més treballadores en situació irregular. Són unes 70.000 dones que busquen la regularització usant una figura legal que, en teoria, hauria de ser excepcional: l'arrelament social. La necessitat de comptar amb un contracte de treball per optar al permís de treball les fa tremendament flexibles als requeriments dels ocupadors, vulnerables a abusos en horari, discriminacions salarials, reclamació de deutes, riscos d'accidents o maltractaments.

Encara que existeix aquesta necessitat de treballadores, paradoxalment el que no hi ha són vies legals operatives suficients per poder migrar i ocupar aquests llocs. Cal promoure una regulació extraordinària com a pas previ a una nova Llei d'Estrangeria que contempli canals de migració regular i que deixi de ser una font de precarietat i patiment gratuït i innecessari.

- 4. Prevenció de riscos laborals.** Les treballadores de la llar estan excloses de la Llei de Prevenció de Riscos Laborals, i la regulació del sector és ambigua a l'hora de definir-ne la responsabilitat. Tots els riscos laborals cauen sobre l'empleada, a la qual es pressuposa que, com a dona, sap netejar i tenir cura sense necessitat de formació. No pot optar a indemnitzacions per danys i perjudicis en cas d'accident, no es produeix cap recàrrec de les prestacions socials de la persona ocupadora en cas d'incompliment, no hi ha control ni accions públiques encaminades a fomentar la prevenció. A una família ocupadora no se li pot exigir el mateix que a una gran empresa en matèria de prevenció de riscos laborals, però altres sectors laborals també tenen peculiaritats i s'ha fet un esforç extra per adaptar la prevenció de riscos laborals. A les treballadores de la llar, simplement se les ha exclòs.

No obstant això, els riscos, especialment psicosocials, són recurrents en aquest treball. La immensa majoria de les treballadores entrevistades per a aquest informe, que treballaven com internes, reporten tenir o haver tingut seriosos problemes d'estrès, ansietat i/o símptomes de trastorns depressius. D'altra banda, la informalitat en el sector i la vulnerabilitat econòmica fan que no descansi o es tingui cura qui ho necessiti per malaltia o accident, sinó qui s'ho pugui permetre. En el 79% dels accidents registrats la treballadora de la llar era espanyola, i en la meitat comptava amb un contracte indefinit a temps complet, percentatges gens representatius d'un sector on prima el treball per hores i d'estrangeres.

- 5. Diàleg social i negociació col·lectiva.** L'article 28.1 de la Constitució reconeix el dret a la llibertat sindical com un dret de "tots a sindicar-se lliurement", però, es tracta d'un dret formal mediat per les condicions laborals i materials de les persones treballadores i, en el cas de les treballadores de la llar, intervingut fins a tal punt de fer-ho inviable, ja que aquestes dones no es poden permetre fer front a un conflicte laboral. A més, no existeix una patronal amb la qual poder entaular diàleg social o negociar un conveni col·lectiu, i la Llei de llibertat sindical és inaplicable en aquest sector.

Cal articular un procés pautat i transparent de diàleg social que integri el conjunt d'organitzacions de treballadores, de cara a transposar el Conveni 189 i replantejar el concepte de "representativitat" en aquest sector.

- 6. Inspecció de treball.** La inviolabilitat de domicili dificulta l'acció de la inspecció, però no l'impedeix; hi ha espai per a desenvolupar més inspeccions d'ofici que evitin la necessitat que

treballadores, altament dependents, denunciïn els seus ocupadors. Així mateix, cal dissenyar campanyes que no només facin servir dades de la Seguretat Social per contactar a les persones ocupadores, per no limitar la capacitat que té la inspecció per lluitar contra l'economia submergida. Que la inspecció es personi en zones on potencialment hi ha treballadores sense contracte pot donar lloc a indagacions que acabin amb la seva alta a la Seguretat Social.

RECOMANACIONS PER LES COMUNITATS AUTÒNOMES:

1. No reduir la inversió autonòmica en els seus sistemes de dependència davant del previsible increment de la inversió estatal.
2. Invertir recursos destinats a l'auditoria i avaluació del SAAD, amb l'objectiu de generar un més gran coneixement sobre com el sistema està funcionant en la pràctica, identificar les deficiències més importants i aportar un nivell superior de transparència envers la ciutadania. És necessari fer un èmfasi especial en l'adequació dels mecanismes de control i en les limitacions de l'administració pública per garantir una correcta implementació de la llei.
3. Més concretament, preocupar-se per saber l'ús que les persones dependents i majors de 65 anys fan de les treballadores de la llar i cures al seu territori i com el seu treball complementa els dèficits d'atenció del sistema públic. Replicar estudis similars a l'enquesta que Navarra va dur a terme entre persones usuàries dels PECEF, per investigar fins a quin punt es fa servir el PECEF per pagar els serveis de treballadores de la llar.
4. Reforçar de forma decidida l'atenció domiciliària com a alternativa als serveis de cures prestats per treballadores de la llar. Cal ampliar la cobertura i oferir més hores per persona dependent, amb un servei més flexible i més adaptat a les necessitats de les famílies. Per aconseguir-ho es poden seguir dues vies:
 - I. Desenvolupant el servei públic prestat municipalment o per empreses. Les licitacions han de ser més petites per tal de permetre presentar-se a empreses de l'economia social o del tercer sector.
 - II. Desenvolupant i incrementant l'ús de la Prestació Econòmica d'Adquisició de Serveis (PEVAS) per pagar atenció domiciliària, ja sigui prestada per dones treballadores empleades directament per les famílies o per empreses. Per prioritzar l'ús de PEVAS sobre el PECEF, el PEVAS hauria de ser de més quantia. Fan falta mecanismes àgils de certificació d'empreses i d'avaluació del seu compliment, així com mecanismes de formació de les treballadores independents.
5. Desenvolupar, ja sigui a través de serveis municipals d'integració social o de les oficines públiques d'ocupació, formació adreçada a les treballadores de la llar perquè assoleixin els coneixements i la titulació necessària per a treballar en ajuda a domicili. Els cursos han de ser flexibles i poden complementar-se amb iniciatives d'acreditació de l'experiència prèvia en cura de persones dependents.

NOTAS

- ¹ Font: EPA. La majoria de les dades provinents d'EPA són la mitjana dels 4 trimestres de 2019.
- ² El 57% de les treballadores de la llar i cures no han nascut a Espanya, segons EPA, mitjana 4 trimestres 2019.
- ³ S'estima en 70.000 les dones en situació irregular treballant en ocupació de la llar. Font: GÁLVEZ-INIESTA I. (2020), The size, socio-economic composition and fiscal Implications of the irregular immigration in Spain. Madrid: Universitat Carlos III. Disponible a: <https://e-archivo.uc3m.es/handle/10016/30643>
- ⁴ Font: Enquesta de condicions de vida, 2019
- ⁵ En 2018 el salari mitjà de les treballadores de la llar a jornada completa equivalia al 53% de el sou mitjà del conjunt de les persones assalariades. font: UGT (2019), 'Treball domèstic i de cures per a ocupadors particulars', en base a dades European Labour Survey, any de referència 2018. Disponible a: https://www.ugt.es/sites/default/files/informe-treball-domestic-i-de-cures-per-ocupadors-particulars-ugt_0.pdf
- ⁶ UGT (2019), 'Treball domèstic i de cures per a ocupadors particulars', en base a dades European Labour Survey, any de referència 2018. Disponible a: https://www.ugt.es/sites/default/files/informe-treball-domestic-i-de-cures-per-ocupadors-particulars-ugt_0.pdf
- ⁷ Ibid.
- ⁸ EPA, mitjana dels quatre trimestres de 2019
- ⁹ Font: UGT (2019), 'Treball domèstic i de cures per a ocupadors particulars', en base a dades European Labour Survey, any de referència 2018. Disponible a: https://www.ugt.es/sites/default/files/informe-treball-domestic-i-de-cures-per-ocupadors-particulars-ugt_0.pdf.
- ¹⁰ EPA, mitjana dels quatre trimestres de 2019.
- ¹¹ Ibid
- ¹² Per aquest càlcul s'han obtingut les bases mitjanes de cotització de les treballadores de la llar de la Mostra Contínua de Vidas Laborals, de la Seguretat Social i, multiplicant pel total de treballadores, la suma total de salaris del sector. Posteriorment, hem deduït aquesta quantitat dels diners gastats en salaris declarat per les famílies i recollit en la 'Encuesta de Presupuestos Familiares'.
- ¹³ Ibid
- ¹⁴ EPA, mitjana dels quatre trimestres de 2019
- ¹⁵ Ibid
- ¹⁶ UGT Catalunya, <http://www.ugt.cat/la-ugt-de-catalunya-reclama-mesures-de-proteccio-economica-pel-collectiu-dempleades-de-la-llar-i-de-cures>
- ¹⁷ EPA, mitjana dels quatre trimestres de 2019
- ¹⁸ Ibid
- ¹⁹ Font: XX Dictamen de l'Observatori de la Dependència, de l'Associació Estatal de Directors i Gerents en Serveis Socials. Disponible a: https://directoressociales.com/wp-content/uploads/2021/01/INFO-GLOBAL-XX-DICTAMEN-3-3-20_compressed.pdf
- ²⁰ Ibid
- ²¹ Imserso. Estadística mensual de dades del SAAD. Desembre 2020. Disponible a: <https://www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/estsisaad20191231.pdf>
- ²² Font: XX Dictamen de l'Observatori de la Dependència, de l'Associació Estatal de Directors i Gerents en Serveis Socials. Disponible a: https://directoressociales.com/wp-content/uploads/2021/01/INFO-GLOBAL-XX-DICTAMEN-3-3-20_compressed.pdf
- ²³ Imserso. Estadística mensual de dades del SAAD. Desembre 2020. Disponible a: <https://www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/estsisaad20191231.pdf>
- ²⁴ XX Dictamen de l'Observatori de la Dependència, de l'Associació Estatal de Directors i Gerents en Serveis Socials. Disponible a: https://directoressociales.com/wp-content/uploads/2021/01/INFO-GLOBAL-XX-DICTAMEN-3-3-20_compressed.pdf
- ²⁵ Zalakain J. (2018, 3 d'octubre), 'Costos, copagaments i herències: pistes per reformar el finançament de la dependència' a Agenda Pública. Disponible a: <https://agendapublica.es/costos-copagos-y-herencias-pistas-para-reformar-la-financiacion-de-la-dependencia/>
- ²⁶ Ibid.
- ²⁷ EPA, mitja quatre trimestres 2019.
- ²⁸ Càlcul realitzat emprant dades de l'EPA i total de treballadores d'assistència domiciliària recollides en less estadístiques del SAAD. IMSERSO (2020, agost), Anàlisi explicativa de les estadístiques mensuals del sistema per l'autonomia i atenció a la dependència. Disponible en: https://www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/estsisa_compl20200831.pdf
- ²⁹ Segons una enquesta entre receptors de l'PECEF, un 43% d'ells contractava a treballadores de la llar. S'ha aplicat aquest percentatge al pressupost públic dedicat al PECEF, font: XX Dictamen de l'Observatori de la Dependència, de l'Associació Estatal de Directors i Gerents en Serveis Socials. Disponible a: https://directoressociales.com/wp-content/uploads/2021/01/INFO-GLOBAL-XX-DICTAMEN-3-3-20_compressed.pdf
- ³⁰ Per obtenir el cost aproximat d'una bonificació del 50% de les cotitzacions socials de les treballadores de la llar a les hores de treball de la llar declarades en els quatre trimestres EPA el 2019, se li van restar les hores dedicades a la cura de persones adultes. Es va obtenir l'equivalència d'aquestes hores en treballadores a temps complet (35 hores), treballant 48 setmanes a l'any. El nombre de dones es va multiplicar pel salari mínim i es va obtenir el cost de la cotització (amb totes les contingències i prestacions). Per obtenir una estimació de l'potencial de salaris que podrien sortir de l'economia submergida, va calcular el 36% (informalitat en el sector) de l'total gastat per les famílies en 2019 en treball de la llar.
- ³¹ Ministeri de Treball i Economia social. Estadística d'autoritzacions de treball a estrangers. Octubre 2020. Disponible a: <https://www.mites.gob.es/estadisticas/Pte/welcome.htm>

© Oxfam Intermón marzo 2021

Este documento ha sido escrito por Alex Prats. Forma parte de una serie de documentos dirigidos a contribuir al debate público sobre políticas públicas, desigualdad y pobreza.

Para una visión global de las políticas públicas que afectan a estas trabajadoras y que deben cambiarse, leer el informe ‘Esenciales y sin derechos, o cómo implementar el Convenio 189 de la OIT para las trabajadoras del hogar’. Disponible aquí:

<https://www.oxfamintermon.org/es/publicacion/esenciales-sin-derechos-empleadas-hogar>

CONSTRUYAMOS UN FUTURO SIN POBREZA

Para más información:

www.OxfamIntermon.org, Sevilla@OxfamIntermon.org